

KOLIKO VESTE O SLOVENŠČINI?

KAJ JE SLOVENŠČINA?

Slovenščina je skupen naziv za **uradni knjižni jezik Slovencev** ter skupno ime za narečja in govore, ki jih govorijo ali so jih nekoč govorili Slovenci. Govori jo **okoli dva in pol milijona govorcev** po svetu, od katerih jih večina živi v Sloveniji. Glede na število govorcev ima razmeroma **veliko narečij**. Slovenščina je **zahodni južnoslovanski jezik** in eden redkih **indoevropskih jezikov**, ki je ohranil **dvojino**. Za zapisovanje slovenskega jezika se danes uporablja pisava **gajica**, imenovana po Hrvatu Ljudevitu Gaju, ki jo je priredil po **češkem črkopisu**. Slovenska gajica se imenuje **slovenica**.

Slovenščina je uradni knjižni jezik Slovenije in eden izmed uradnih jezikov Evropske unije.

ZAKAJ SE NAŠ JEZIK SPLOH IMENUJE SLOVENŠČINA?

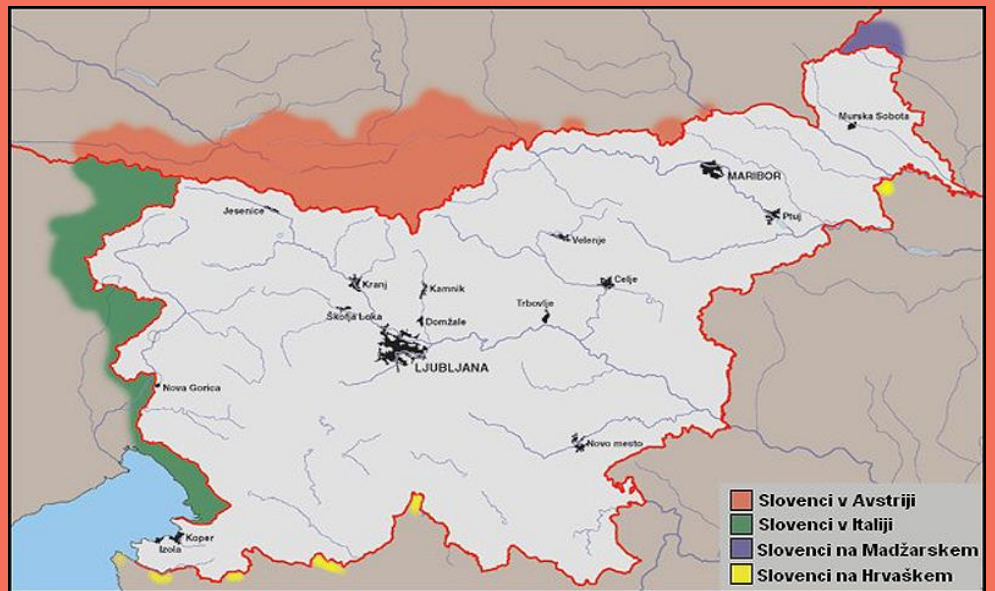
Slovenski jezik je prvotno označeval **staroslovanski jezik**, iz katerega se je z leti razvila slovenščina. Njegov razvoj v od ostalih slovanskih jezikov ločeno entiteto je bil večstoletni proces ter posledica slovenske izoliranosti od ostalih slovanskih jezikovnih skupin in tesne vezi z nemškimi sosedi. V najzgodnejših pisnih virih se za slovenski jezik ni uporabljalo poimenovanje slovenščina, temveč **vendščina**. Nemci so jo namreč v zgodnjem in visokem srednjem veku poimenovali **wendisch** oziroma **windisch**, kar je izhajalo iz zgodovinskega imena za razna plemena Slovanov, ki so živeli v bližini germanskih poselitvenih območij. Zaradi tega smo bili tako Slovenci kot Čehi, Srbi, Slovaki in Poljaki velikokrat označeni kot **Vendi** oziroma **Veneti**.

V *Evangelariju cesarja Otona III.* so prikazana vsa ljudstva, ki so priznavala oblast svetega rimskega cesarja in kralja Nemčije. Poleg Germanije je Sclavinia, personifikacija Slovanov, ki so mejili na germanske sosede Srednje Evrope.

RAZISKOVANJE SLOVENŠČINE

Razvoj raziskovanja slovenskega jezika se je začel v osrednji slovenski pokrajini Kranjski, od koder izhaja tudi najstarejše slovensko ime za slovenščino (**kranjščina**), vendar se to pokrajinsko ime za današnji slovenski jezik ni uveljavilo. Izvor slovenščine kot poimenovanja za slovenski jezik je mogoče najti v pisanju posameznih piscev, ki so delovali na slovanskem oziroma slovenskem naselitvenem območju. Najbolj znan in zgodnji takšen vzklík je Trubarjev **Lubi Slovenci**, vendar se enotno poimenovanje slovansko oziroma slovensko govorečih Kranjcev, Štajercev, Korošcev in Goričanov kot Slovencev pojavi veliko kasneje, v obdobju nastanka slovenskega narodnega in nacionalnega telesa v 19. stoletju. Hrvati naš jezik imenujejo **slovenski**, Srbi **slovenački**, Rusi **slovenskij**, Nemci **Slovenisch**, Francozi **slovène**, angleško ime je **Slovene** oziroma **Slovenian**. Latinski izraz zanj je **lingua Slavonica** oziroma **lingua Slovenica**. Tudi **Slovaki** imenujejo svoj jezik **slovenský**, prebivalke so **Slovenke**, jezik **slovenčina**, dežela pa **Slovenska**.

Slovensko se govori tudi izven meja Republike Slovenije, saj je slovenščina manjšinski jezik v vseh štirih sosednjih državah.

SLOVENIJA, SLOVENCİ IN SLOVENŠČINA

Kakšen je pomen slovenščine? V 19. stoletju sta se izoblikovali slovenska narodna in nacionalna zavest, ki sta se do današnjega dne ohranili v bolj kot ne enaki podobi in z bolj kot ne enakimi vsebinskimi elementi. Vse od začetka misli o enotnem slovenskem narodnem telesu je obstajala intimna vez med nacijo kot političnim telesom, ljudstvom kot bitnim srcem in jezikom kot vezivnim tkivom.

Slovenska narodna identiteta je intimno povezana s slovenskim jezikom ter je element legitimacije obstoja Slovencev, Slovenije in slovenstva kot od ostalih narodov različna, samostojna in lastna kulturna, politična, zgodovinska in geografska identiteta. Navsezadnje je bila ravno filološka raziskava slovenskega jezika, običajev, narečij in toponimom **element, ki je omogočil slovenski narodni preporod** in utrditev narodnega telesa v enotno obliko. Drugače povedano, **brez slovenščine si je nemogoče predstavljati Slovenijo in Slovence kot poseben narod**.

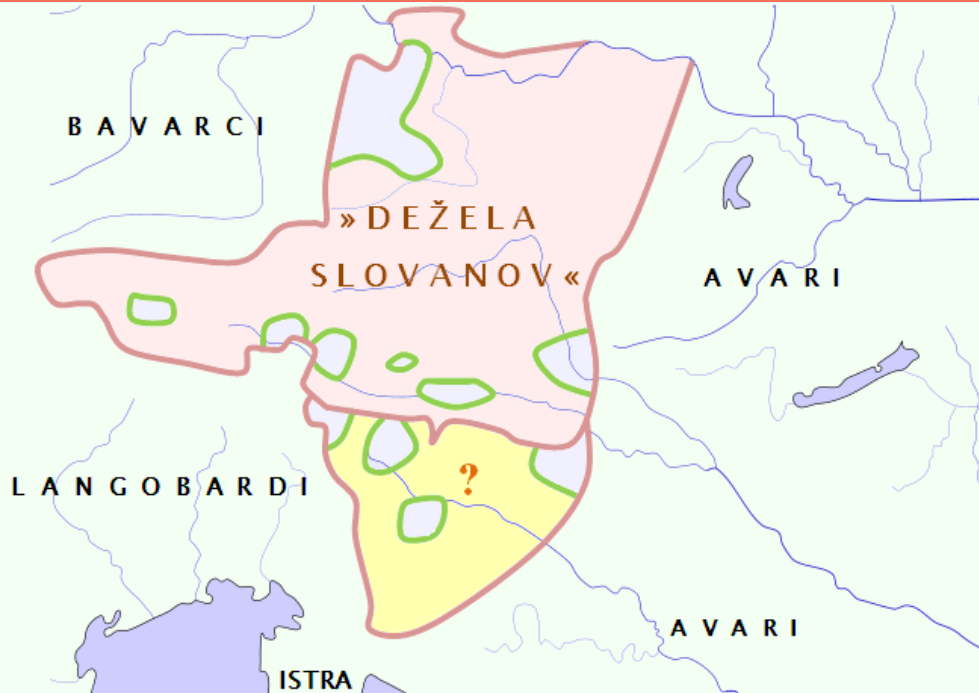
O intimni vezi med slovenskim jezikom in slovensko državnostjo je pričala tudi slovenska valuta tolar, ki je na bankovcu za 1000 SIT (»jurja«) upodobila najpomembnejšega pesnika slovenske romantike in slovenskega preporoda, Franceta Prešerna.

Knjižna slovenščina je abstrakcija narečnih sistemov po dognanjih zgodovinskega jezikoslovja in temelji zlasti na osrednjih narečjih (dolenjščini, gorenjščini). Slovenski knjižni jezik je **državni in uradni jezik Republike Slovenije** ter **uradni jezik v zamejskih območjih** s slovenskimi manjšinami. Ob sprejetju Slovenije v Evropsko unijo je postal tudi **eden od njenih uradnih jezikov**.

KOLIKO VESTE O ZGODNJI ZGODOVINI SLOVENŠČINE?

PRIHOD SLOVANOV IN POTA SLOVENSKEGA JEZIKA V SREDNJEM VEKU

Predniki današnjih Slovencev so v **drugi polovici 6. stoletja** naselili današnje slovensko jezikovno ozemlje, alpski svet čez Dravo vse do Donave na severu in na vzhodu do Panonije. Ob naselitvi so verjetno še govorili **praslovanski jezik**, ki je skupen prednik vseh slovanskih jezikov.

Alpski Slovani so se razširili od Donave do kasnejše Hrvaške. Že okrog leta 630 so bila področja severno od Karavank morda v celoti združena pod knezom Valukom, ki je vladal v deželi Slovanov. Tako severno kot južno so v tedanjih Vzhodnih Alpah od 6. stoletja dalje obstajala področja z večjo gostoto staroselskega prebivalstva (na zemljevidu svetlo modro). Na tem področju se je začela stoletja trajajoča etnogeneza, ki se je naposled končala z oblikovanjem Slovencev v posebno jezikovno in identitetno skupino.

Do 9. stoletja se je jezik že toliko spremenil, da lahko govorimo o **zgodnji slovenščini**.

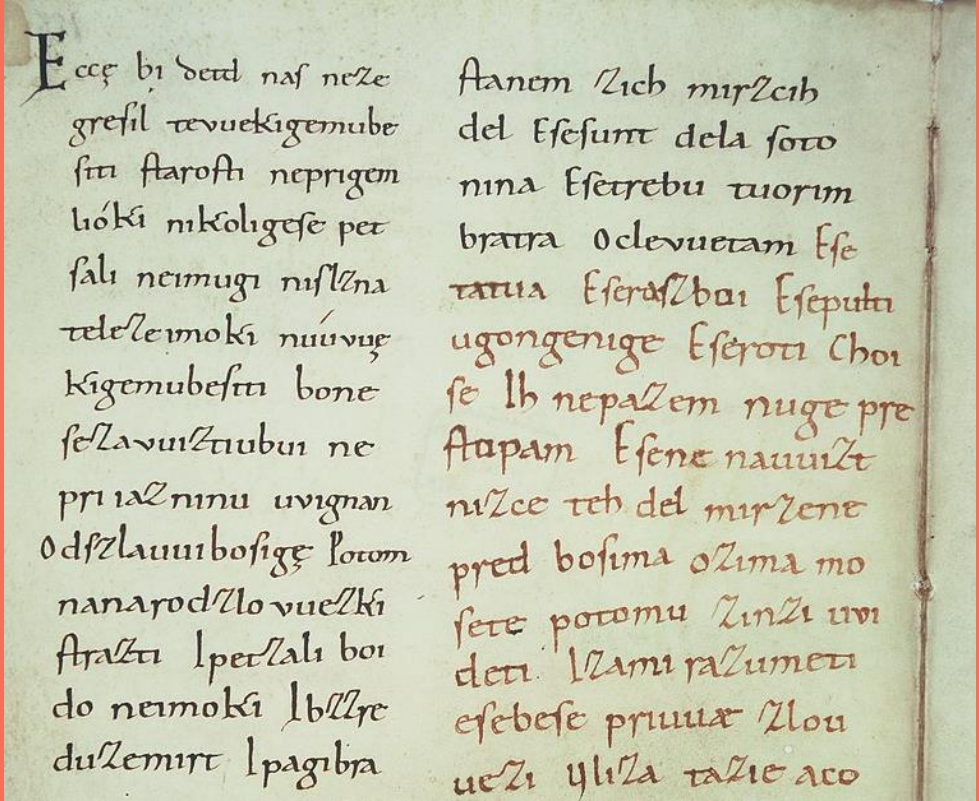
Slovani so se na prostor današnje Slovenije naselili okoli leta 600. Razvile so se slovanske državne tvorbe, ki so zajemale velik del Srednje Evrope, vendar so države postopoma prešle pod oblast Frankov in zaradi uporov izgubile avtonomijo. Pokristjanjevanje, opuščanje poganstva in krvave boje v Krstu pri Savici opeva tudi France Prešeren. Prav zaradi potreb pokristjanjevanja so bili duhovniki, ki so se sicer sporazumevali v latinščini in nemščini, prisiljeni prevesti osnovne molitve in pridige v jezik slovanskega prebivalstva. Najbolj znana izmed teh duhovnikov sta bila Konstantin (Ciril) in Metod, ki sta na področju Karantanije in predvsem Panonije maševala v slovanskem jeziku. To je prvo (poznano) maševanje v kateremkoli slovanskem jeziku in je bilo osnova za razvoj stare cerkvene slovanščine.

Sveta Ciril in Metod, sicer v Grčiji rojena menihi, sta v želji po pokristjanjevanju slovanskega prebivalstva panonskih nižin in vzhodnega alpskega prostora ustvarila slovanski alfabet glagolico, iz katere se je kasneje razvila cirilica, ter maševala v starem slovanskem jeziku, ki se je postopoma razvil v staro cerkveno slovanščino. Na sedežu slovenskega kneza Koclja v Blatenskem Kostelu na Ogrskem so vidni ostanki cerkve Blažene device Marije iz leta 850, kjer sta učila in maševala v slovanskem jeziku tudi blagovestnika Konstantin in Metod.

PRVI SPOMENIKI SLOVENSKEGA JEZIKA

Najstarejša ohranjena zapisana besedila v zgodnji slovenščini so **Brižinski spomeniki**. Napisani naj bi bili med letoma 972 in 1039. Zapisani so v latinici, ki se je uporabljala v stoletjih po Karlu Velikem in se imenuje **karolinška minuskula**. Nastali naj bi na Koroškem blizu Vrbskega jezera. Našli so jih v bavarskem mestu Freising (slov. Brižinje). Uporabljal naj bi jih freisinški škof Abraham. Brižinske spomenike hranijo v bavarski državni knjižnici v Münchnu. Iz pisave so razbrali, da so bili napisani med letoma 972 in 1039 na zgornjem Koroškem. V njih je zapisana zgodnja slovenščina, njihova govorna podlaga pa je obredni jezik na slovenskem Koroškem v 10. stoletju. Zakaj so tako pomembni? **Brižinski spomeniki so najstarejši znani ohranjeni zapisi v slovenščini in najstarejši latinični zapis v kateremkoli slovanskem jeziku**. Skupno gre za tri besedila, ki so po vsebini bogoslužne narave: prvi in tretji spomenik sta obrazca za splošno spoved, drugi pa je pridiga o grehu in pokori. Analiza jezika Brižinskih spomenikov kaže, da je bila slovenščina v 10. stoletju že drugačna kot ostali slovanski jeziki (če jo primerjamo s **staro cerkveno slovanščino** svetih Cirila in Metoda), a še ni bila razcepljena na narečja in v njej še ni bilo najti prevzetih besed.

Začetek II. brižinskega spomenika, ki je najdaljši in tudi najbolj znan.

Primerjava besedila Brižinskih spomenikov in prevoda v sodobno slovenščino (ekscerpt iz II. spomenika, faksimila 158v):

Eccę bi detd nas neze
gresil tevuekigemube
siti starosti neprigem
lióki nikoligese pet
sali neimugi nislzna
telezeimoki nuúvuę
kigemubesiti bone
sezavuiztiubui ne
priiazninu uvignan
Odszlauuibosigę Potom
nanarodzlovuezki
strazti lpetzali boi
do neimoki lbzzre
duzemirt lpagibra
triiia pomenem ze
dai zino ueebosi na
resemze botomu Oz ...

Če bi ded naš ne
grešil, bi mu na veke bilo
živeti, starosti ne pre-
jeti, nikoli skr-
bi imeti, ne solznega
telesa, temveč na ve-
ke bi mu bilo živeti. Ker
je bil z zavistjo Ne-
prijaznega izgnan
od slave božje, potem
so na rod človeški
bolečine in skrbi pri-
šle in bolezni in po tem
redu smrt. In vendar, brat-
je, spomnimo se,
da nam tudi sinovi
božji- ...

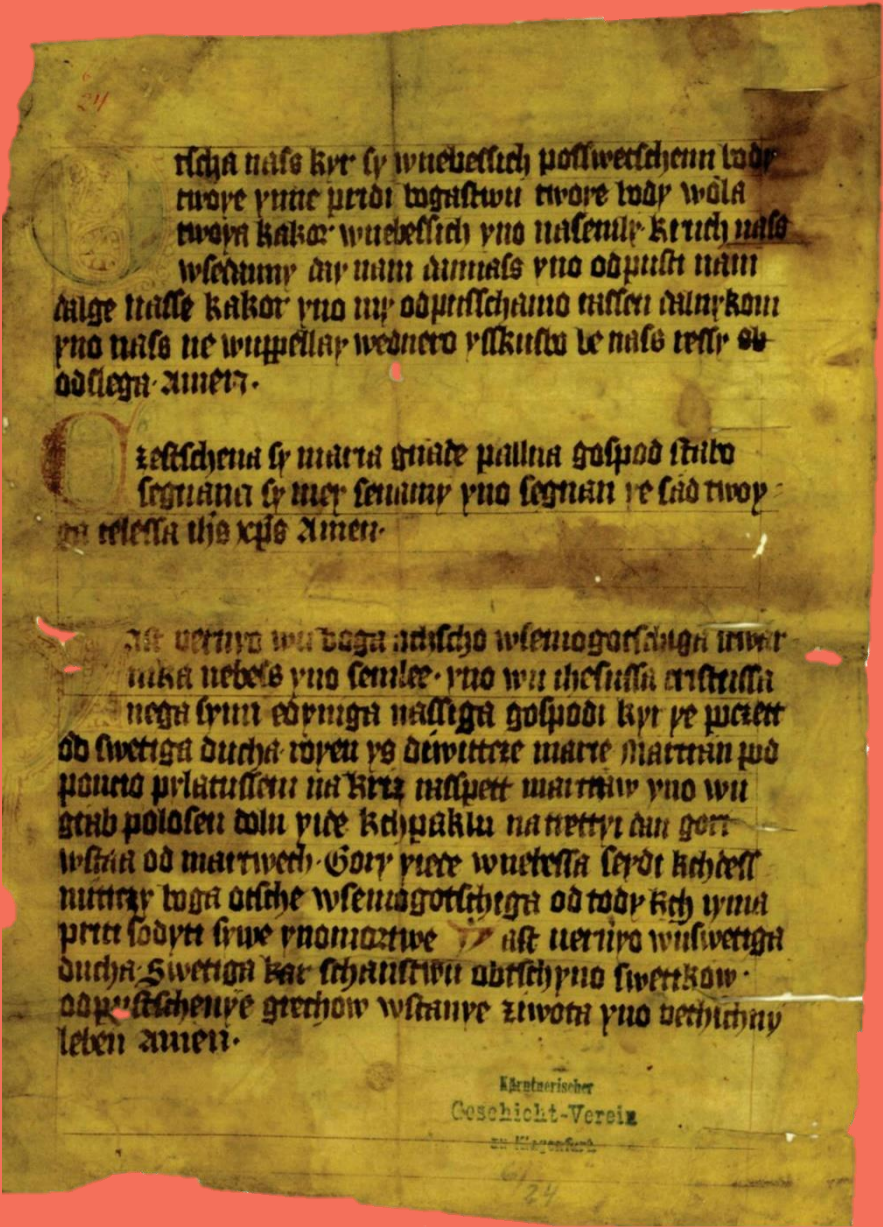
KOLIKO VESTE O SLOVENŠČINI V SREDNJEM VEKU?

SLOVENŠČINA V VISOKEM IN POZNEM SREDNJEM VEKU

Iz 14. in 15. stoletja so se ohranili trije pomembni rokopisni spomeniki: **Celovski rokopis**, **Stiški rokopis** in **Starogorski rokopis**. Vsi trije vsebujejo narečne besede, kar pomeni, da se je slovenščina v tem času že počasi delila na narečja.

CELOVŠKI ROKOPIS IN ZAČETEK GORENJSČINE

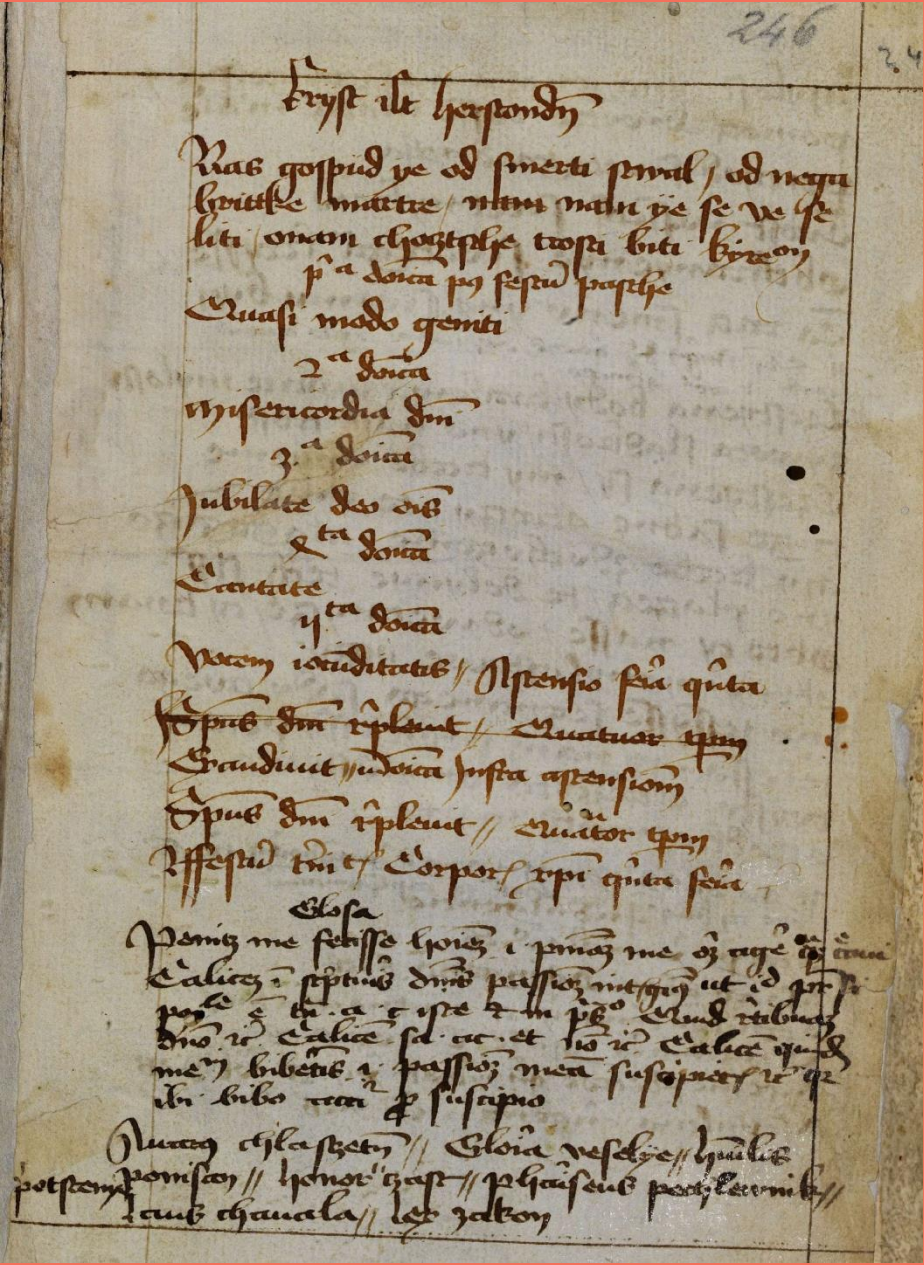
Celovski ali Rateški rokopis, ki vsebuje npr. molitev očenaš in zgodnejšo obliko molitve zdravamarija, kaže značilnosti gorenjskega narečja. Nastal je okoli leta 1380. Najbrž ga je napisal nemški duhovnik. Hranijo ga v Celovškem deželnem muzeju. Obsega tri molitve: očenaš, apostolsko vero in zdravamarijo. Prvi dve sta prepis veliko starejših predlog, ki segajo v začetek 9. stoletja, torej nista mlajši od besedil v Brižinskih spomenikih. Molitev k Mariji je mlajša, saj je v latinščini nastala šele po letu 1000. Jezik rokopisa je **gorenjščina s sledovi koroških in dolenskih narečij**, kar razlagajo s tem, da so v Ratečah živeli tudi priseljenci iz drugih slovenskih dežel. Napisan je v gotici. Molitve so bile v slovenščino prevedene mnogo prej, morda že okoli leta 800, za potrebe pokristjanjevanja in verskega življenja med Slovenci.

Ekscerpt iz Celovškega rokopisa

STIŠKI ROKOPIS IN ROJSTVO DOLENJSČINE

Stiški rokopis, ki je nastal v cistercijanskem samostanu v Stični na Dolenjskem, kaže nekatere **dolenjske prvine jezika**. Vsebuje več besedil, štiri so v slovenščini (obrazec splošne spovedi, kitica velikonočne pesmi, predprični klic in molitev k Mariji). Napisana so bila v 15. stoletju po starejših predlogah in prevedena iz latinščine. Prvi del je zapisal češki menih, ki je pred husiti pribežal na Slovensko, drugega pa najbrž domačin, na kar kažejo posebnosti dolenjskega narečja. Stiški rokopis so slovenska besedila, vpisana v kodeks z latinskimi besedili. Zapisana so na zadnjih petih straneh, in sicer dva obrazca splošne spovedi (confessio generalis), začetek velikonočne pesmi Naš Gospod, nekaj besednih parov latinsko-slovenskih izrazov, priziv svetega Duha in Marije ter molitev Salve Regina. Rokopis hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici.

Ekscerpt iz Stiškega rokopisa

Myloft ino gnada naliga gofpody	Milost in usmiljenje našega Gospoda,
pomocz dewycze rolfe matre maie	pomoč device rože matere Marije,
prichod fwetega ducha	prihod svetega Duha,
Troft wflech fwetnykow	tolažba vseh svetnikov,
Obchranjenje fwetega krylfe	varstvo svetega križa:
Ta racz fmeny yno fwamy byti	to naj z menoj in z vami bo.

STAROGORSKI ROKOPIS IN PRVI ZAPISI NOTRANJSKO-KRAŠKEGA NAREČJA

Starogorski rokopis (nastal na Stari gori nad Čedadom v Italiji) vsebuje iste molitve kot Celovski rokopis. V njem prevladujejo **gorenjske jezikovne značilnosti z notranjsko-kraškimi in nekaterimi beneškimi besedami**. Hrani ga občinska knjižnica v Vidmu.

Najpomembnejša molitev je očenaš, ki se v originalu (levo) in moderni slovenščini (desno) prebere kot:

Oratio dominicalis sclauonice

Otzhā nalfch kher fy vnebefflich polfchwetfcheno
wody twoye yeme, pridī khnam twoye
Bogaftwo, yfidiffē twoye wuolle, khokher vnebefflich
tochu Nafemle. Day nam donnefs ta wfle-
dannj khrucho ynuy nam odpufti nalfche douge
khokhr mi odpuftimo nalfchīm dolfchnīckham.
Nafs vnapellay, na refrefchno, Nafs refche
od flegā. Amen.

Očenaš v slovanskem jeziku

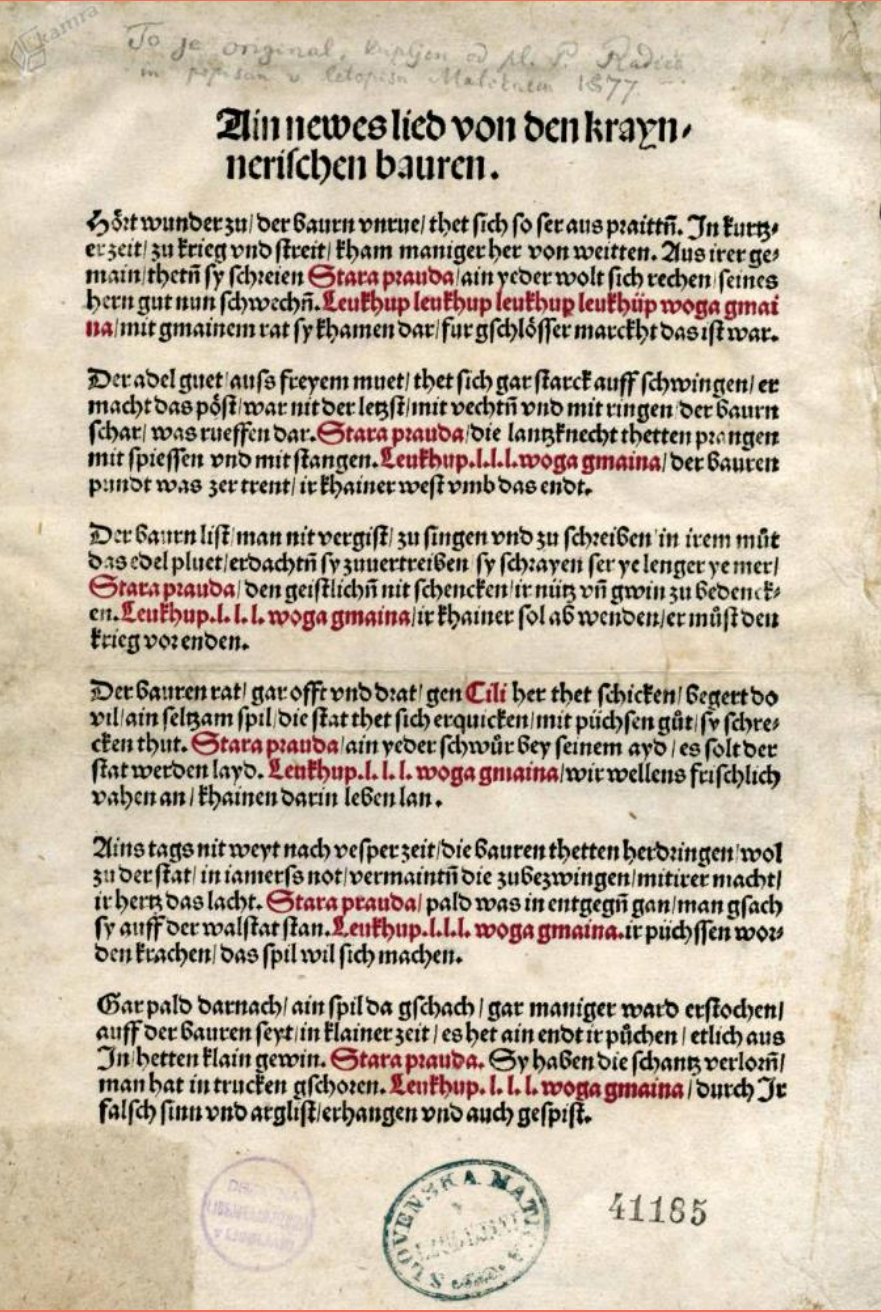
Oče naš, ki si v nebesih, posvečeno
bodi tvoje ime, pridī k nam v tvoje
kraljestvo, zgodi se tvoja volja kakor v nebesih
tako na zemlji. Daj nam danes naš vsak-
danji kruh in odpusti nam naše dolge,
kakor tudi mi odpuščamo svojim dolžnikom,
in ne vpelji nas v skušnjava, temveč odreši
nas huđega. Amen.

KOLIKO VESTE O PRVIH TISKANIH BESEDAH V SLOVENŠČINI IN SLOVENŠČINI MED TURŠKIMI VPADI?

KMEČKI PUNT IN PRVE SLOVENSKE TISKANE BESEDE

Nova pesem o kranjskih kmetih **Pesem nemških žolnirjev** (vojaških najemnikov), v originalu **Ain neues lied von den kraynnerischen bauren**, natisnjena leta 1515 na posebnem letaku, opisuje spopad pri Celju. Obsega šest kitic, vsebinsko pa je dvodelna. Uvodne tri kitice razlagajo potek kmečke vstaje – prva govori o zbiranju kmetov, druga o odzivu plemstva, tretja razkriva glavne uporniške cilje. V drugem, osrednjem delu pa je neznan avtor cinično opisal napad kmečke vojske na Celje in njen poraz. V pesmi zasledimo prve slovenske natisnjene besede. Pojavijo se kot puntarsko geslo **Stara prauda** in bojni klic **Leukhup leukhup leukhup leukhup woga gmaina**. Citirane so v vsaki kitici po enkrat. Po mnenju stroke sta bila tako geslo kot klic najverjetneje vzeta iz verzov neznane slovenske bojne pesmi, ki so jo med slovenskim kmečkim uporom prepevali puntarji. Nedvomno pa sta bila takrat precej odmevna, da si ju je tujejezični kronist tako dobro zapomnil.

Način, na katerega je pesem napisana, napeljuje na misel, da bi utegnil biti njen avtor nekdo izmed udeležencev bitke, morda celo kakšen izobražen celjski meščan. Z njo so želeli svetu oznaniti zmago plemiške vojske nad uporniki, zato so njen zapis po najkrajši in najhitrejši poti poslali do najbližje tiskarne, ki je bila takrat na Dunaju. Znana sta samo dva ohranjena izvirna izvoda, enega hranijo v Ljubljani (Narodna in univerzitetna knjižnica), drugega pa v Berlinu.

SLOVENŠČINA IN NEMŠČINA

Slovenija leži na **razpotju štirih velikih kulturnih in jezikovnih področij**. Na severu meji na germansko Avstrijo, na zahodu na romansko Italijo, na vzhodu z ogrsko Madžarsko, na jugu pa se stika s posameznimi južnoslovanskimi narodi. Vsi ti jeziki so imeli velik vpliv na razvoj slovenskega jezika, še posebej **nemščina**, ki je bila dolga stoletja jezik izobražencev, uprave in vojske. Ne le to, z nemško srednjeveško kolonizacijo se je pomen nemščine še bolj povečal. Izoblikovala se je **slovenska severna jezikovna meja**, ki se ohranja do danes, na Slovenskem pa so nastali

številni nemški jezikovni otočki (denimo Kočevje). V zgodnjem novem veku in med reformacijo se je slovenska pisna kultura začela povzdigovati in razvijati kompleksnejše besedotvorje in besedni zaklad. Čeprav so reformacijski pisci v 16. stoletju začeli razvoj avtonomne slovenske besede, so bili tudi oni prisiljeni v svojih delih uporabljati veliko nemških izposojenk, s katerimi so lahko opisali fenomene in termine, ki jih slovenski jezik ni vseboval. Nemške izposojenke niso značilne le za knjižni, temveč tudi pogovorni jezik, kljub vse večji vlogi angleščine pa jih precej uporabljamo še danes. **Knedl, putr, župa, šlampast, ziher, augenmas** in še mnogo drugih besed izhaja iz nemščine. Čeprav je slovensko zgodovinopisje naše razmerje z Nemci opisovalo kot obdobje tisočletnega narodnega suženjstva, nemške besede prej kot kolonizacijo odražajo tesno vez obeh kultur na tem področju. Slovenščina se je zaradi vpliva germanskih besed še bolj ločila od hrvaščine in ostalih nastajajočih jezikov Jugovzhodne Evrope, obenem pa je navezala intimen stik z nemškim področjem.

TURŠKI VPADI, SLOVENSKI JEZIK IN RAZVOJ LJUDSKEGA SLOVSTVA

Obdobje **turških vpadov** na slovensko naselitveno področje je na nadaljnji razvoj jezika vplivalo v mnogih pogledih. Turški vpadi južneje od meja Svetega rimskega cesarstva na področjih Bosne in predvsem Hrvaške so spodbudili množične migracije na slovensko ozemlje. Zaradi njih so se posamezni **južnejši dialekti slovenskega srednjeveškega jezika spremenili**, saj se je z mešanjem prebivalstva tudi zgodnjenovoveška slovenska govorica pomešala s hrvaško, bosansko in srbsko. A ne le to. Migracije, ki so jih povzročili Turki, so na slovensko ozemlje prinesle nekatere turške besede, ki še danes ostajajo del našega besednjaka. **Turcizmi** so v Sloveniji sicer maloštevilni v primerjavi s srbsčino in še posebej bosanščino, a vendarle vplivajo na naš besedni zaklad. Kulturna izmenjava je potekala v obe smeri in še danes v Turčiji uporabljajo besede slovanskega izvora, kot sta **višne** za višnje in **kral** za kralja. Posledice turških vpadov so se kazale tudi na druge načine. Današnja slovensko-hrvaška meja je identična z jezikovno ravno zaradi Turkov, ki so s svojimi roparskimi pohodi uspeli soustvariti današnjo **južno slovensko jezikovno mejo**. V stoletjih, ki nas ločujejo od časov turških vpadov, se je prvotno izročilo v marsičem spremenilo ali pa so se pripovedim dodale nove zgodbe, ki so jih šele kasneje pripisali Turkom. Dogodki iz časa turških vpadov so pogosto postali tudi predmet mitologije. Turki so tako na Slovenskem vplivali na pisano in predvsem peto besedo. Turški vpadi, pokoli prebivalstva in krščanske zmage nad nevernimi sovražniki so postali **snov za številne slovenske mite in ljudsko slovstvo**. Številni slovenski mitološki junaki in ljudske pripovedke so neposredno povezani z obdobjem turških vpadov.

Turški vpadi so vplivali tako na slovenski jezik kot tudi književnost. Najvidnejši takšen primer je pripoved Peter Klepec, zgodba o šibkem pastirčku, ki je izpostavljen nasilju močnejših vrstnikov. Na sliki Peter Klepec s turškim velikanom, kakor ga je upodobil Maksim Gaspari.

KOLIKO VESTE O SLOVENŠČINI MED REFORMACIJO?

PROTESTANTIZEM IN PRIMOŽ TRUBAR

16. stoletje, ko se je širila protestantska vera, je za razvoj slovenskega knjižnega jezika izjemno pomembno. Leta 1550 je **Primož Trubar**, po poklicu duhovnik, izdal prvi slovenski knjigi, tiskani v gotici, **Abecednik** in **Katekizem**. Trubar je **zaslužen za začetek slovenskega knjižnega jezika**. Ker je bila slovenščina v tistem času narečno že razcepljena in ker si je Trubar želel, da bi njegova dela brali prav vsi Slovenci, je oblikoval knjižni jezik. Za osnovo je vzel **ljubljski govor izobražencev in mu dodal nekatere prvine domačega dolenjskega narečja**.

Čeprav je bil Trubarjev jezik nekoliko drugačen od jezika, ki ga govorimo in pišemo danes, je vseeno pustil pomembne sledi. Še danes npr. v nekaterih besedah pišemo l, čeprav ga ne izgovarjamo (npr. *volk*). Črko l v teh besedah zapisujemo prav zaradi Trubarja, ki je glas l še izgovarjal. Zato **velja Trubar za utemeljitelja slovenskega knjižnega jezika, osrednji lik slovenske kulturne zgodovine in v različnih pogledih celo glavno zgodovinsko osebnost**. Večinoma je deloval v Ljubljani, kjer je okoli leta 1535 postal pridigar in leta 1542 stolni kanonik. Bil je ustanovitelj in superintendent protestantske cerkve na Kranjskem. Leta 1564 je izdal **Cerkovno ordningo**, cerkveni red. Ker je s tem posegel v pristojnosti deželnega kneza, je bil leta 1565 dokončno izgnan iz Kranjske. Obiskal jo je le še enkrat. Zatem je do smrti prebival in služboval v Nemčiji v Württembergu.

Trubar se je boril, da bi deželno razpršen slovenski jezik poenotil v enovito jezikovno strukturo. Tako je v delu **Ta evangeli svetiga Matevsha** o težavah slovenskega jezika zapisal: **»Mi imamo pag tukaj tri richi vom povedati: Na pervu. Ta Slovenski Jezig se povsod glih inu veni vizhi ne govori, drigachi govore zdostimi besedami Krajnci, drigachi Korošci, drigachi Schtajerij inu Dolenci /.../.«** Od Trubarja naprej so si številni slovenski pisatelji, književniki in jezikoslovci prizadevali, da bi razpršen jezik poenotili v novo celoto.

SEBASTIJAN KRELJ IN ZAČETEK PRAVOPISNE REFORME

Sebastijan Krelj je leta 1566 izdal **Otročjo biblijo**, v katero je prenesel **pravopisne in jezikoslovne reforme** Trubarjevega pisanja. Prizadeval si je **zediniti Slovence in Hrvate v skupnem črkopisu**, vendar ta poskus ni naletel na razumevanje pri Hrvatih. Kreljeve pravopisne reforme sta uveljavila Jurij Dalmatin v Bibliji in Adam Bohorič v prvi slovenski slovnici Zimske urice proste (Arcticae horulae succisivae).

Pisal je v čistem jeziku, skladnja je domača in preprosta. **V pisavi knjižne slovenščine ni upošteval le enega krajevnega govora, temveč je zajemal izraze iz več narečij**. Njegov jezik vsebuje manj germanizmov kot Trubarjev in manjkrat uporablja člen po nemškem načinu.

JURIJ DALMATIN IN PREVOD BIBLIJE

Leta 1584 je **Jurij Dalmatin**, protestantski duhovnik, v slovenski knjižni jezik **prevedel Biblijo**. Do 18. leta se je šolal doma, v Krškem, pri Bohoriču, ki ga je vzgojil v protestantskem duhu. V letih 1565 in 1566 je študiral na nižji latinski šoli v Württembergu. Od leta 1566 do leta 1572 je študiral v Tübingenu, kjer je tudi **doštudiral filozofijo in protestantsko teologijo**.

V Ljubljano se je vrnil leta 1572. Kot protestantski duhovnik je služboval na Nemškem, v Begunjah, Škocjanu in Ljubljani. Oktobra 1580 je bil zaradi tiska Biblije v Gradcu in Celovcu.

Slovenci smo **prevod Svetega pisma dobili kot 12. v Evropi**. Delo je izšlo leta 1583 v Württembergu na Saškem s polnim naslovom **Biblija, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamenta, slovenski tolmačena skuzi Jurija Dalmatina**. S prevodom celotnega Svetega pisma je vplival na razvoj slovenskega knjižnega jezika.

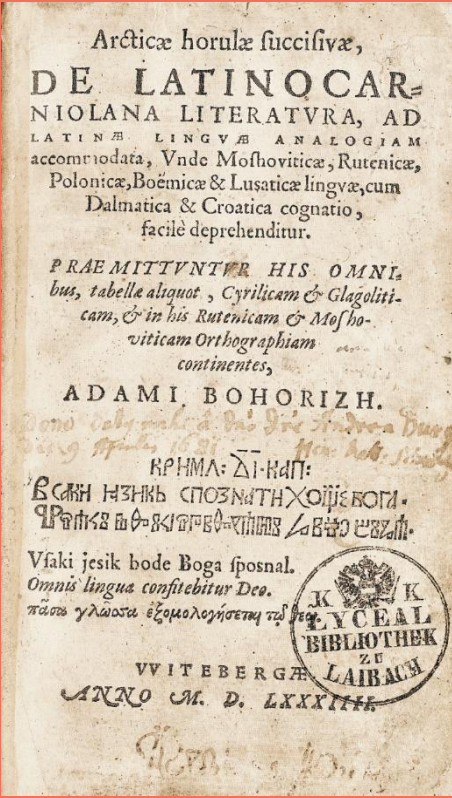
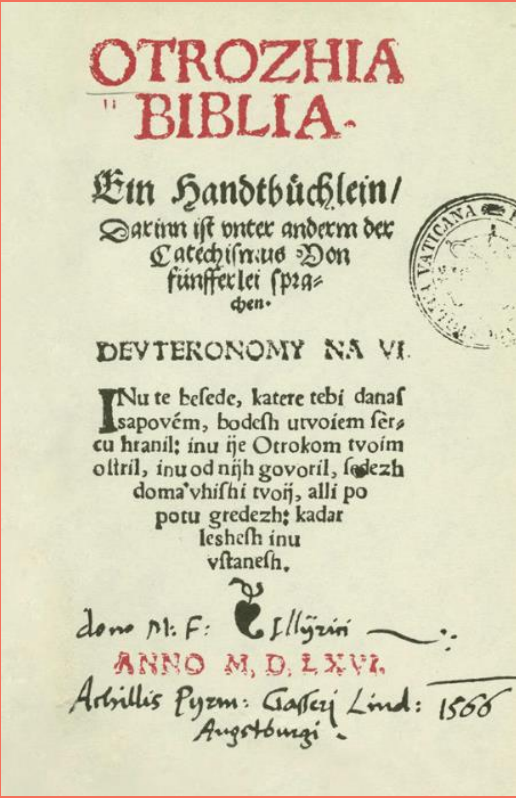
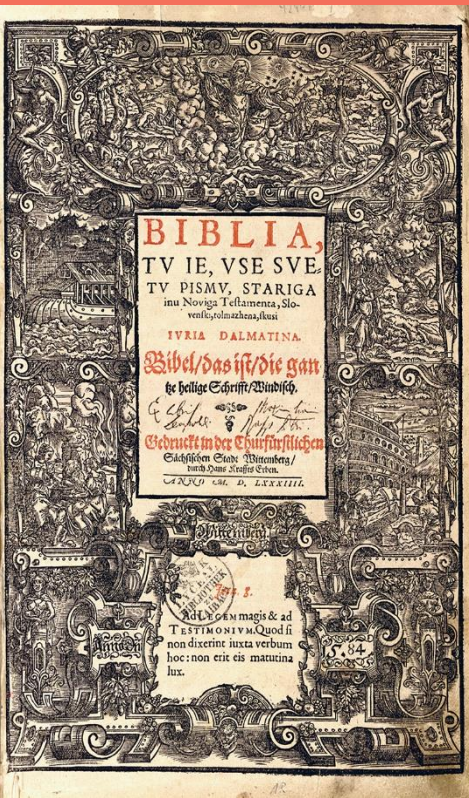
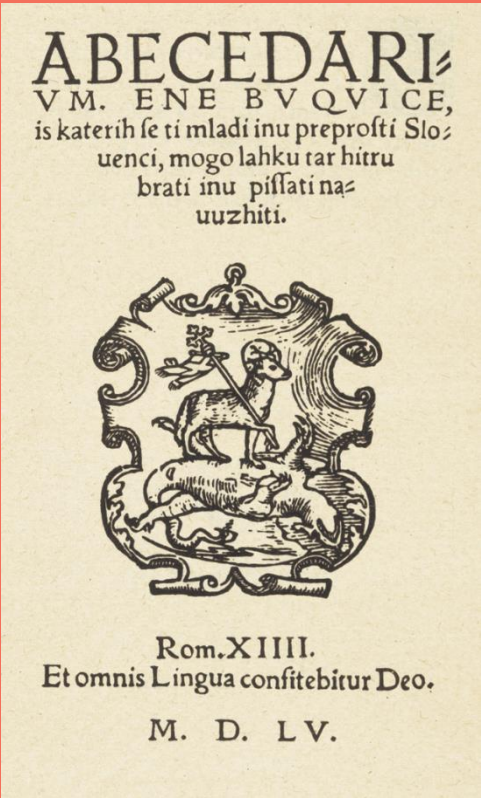
Za Slovence je bilo to pomembno jezikovno in kulturno dejanje, saj smo se z Biblijo uvrstili med kulturno razvite evropske narode. Prevajanje je potekalo deset let, brez slovarjev in drugih jezikovnih knjig. Dalmatin je sicer poznal hebrejščino in grščino, a je **izhajal iz Luthrovega prevoda**. Biblijo so **protestanti v domovino prevažali skrivaj v sodih in jo razširjali po Kranjski, Štajerski in Koroški približno dve leti**. Poleg njenega prevoda je napisal še dela **Ta celi catehismus, eni psalmi, inu tih vegshih gody, stare inu nove kerszhanske peisni, Ta kratki wittenberški katekizmus in Agenda**.

ADAM BOHORIČ IN PRVA SLOVENSKA SLOVNICA

Leta 1584 je **Adam Bohorič**, ravnatelj ljubljanske srednje šole, v Württembergu izdal **prvo slovensko slovnico Zimske urice proste (Arcticae horulae succisivae)**, ki je bila napisana v latinščini. V njej so bila določena pravila za **pisavo bohoričico**, ki se je uporabljala vse do sredine 19. stoletja, ko jo je nadomestila pisava gajica.

V uvodu brani slovensko jezikovno samostojnost pred nemščino in opozarja na njeno povezavo s slovanskimi jeziki. Sledi v latinščini razložena slovnica slovenskega jezika. Sestavljata jo dva večja dela, od katerih prvi **obsega pravopis, besedoslovje in oblikoslovje**, drugi pa **skladnjo**.

Našteta so tudi načela črkopisa, ki se po njem imenuje bohoričica. Slovnica je bila napisana po zgledu **latinske slovnice Philippa Melanchtona**, zato je izpustila nekatere značilnosti slovenščine, vendar je kljub temu ostala v veljavi dobrih dvesto let. Napisal je tudi deli **Otročja tabla** okoli leta 1580 in **Otročja pejsem, kedar se zjutra vstane ali zvečer spat gre** leta 1584.

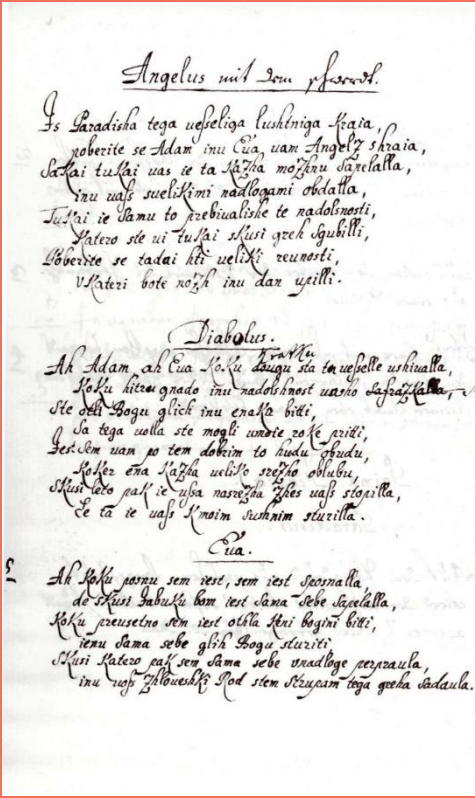
KOLIKO VESTE O SLOVENŠČINI MED PROTIREFORMACIJO IN FRANCOSKO DOBO?

KULTURA IN PISANA BESEDA V DOBI PROTIREFORMACIJE

Protireformacija je k nam prišla ob koncu 16. in na začetku 17. stoletja, vodil jo je nadvojvoda Ferdinand II., ki je ukazal, da se mora protestantsko plemo notranje Avstrije vrniti h katoliški veri ali se izseliti. Protireformacija je temeljila na ustanovitvi posebnih verskih komisij, ki so v spremstvu vojakov izganjale protestantske pridigarje, ukinjale protestantske šole, rušile protestantske cerkve in pokopališča, sežigale knjige ter izganjale protestantske družine, ki se niso hotele odpovedati svoji veri. Na Štajerskem jih je vodil škof **Martin Brener**, na Kranjskem in Koroškem pa škof **Tomaž Hren**.

Izdajanje slovenskih knjig je po nastopu protireformacije zamrlo. Tomaž Hren je sicer želel napisati protireformacijski opus literature v slovenskem jeziku, a mu to v veliki meri ni uspelo. Svojih načrtov o izdaji katekizma, molitvenika in pesmarice ni mogel uresničiti, zato je leta 1613 v Gradcu na lastne stroške izdal 3000 izvodov **Evangelia inu lystuvi** (**Evangeliji in pisma**). Delo je temeljilo na Dalmatinovem prevodu Biblije, vendar je tuje izraze nadomestil z domačimi.

Med protireformacijo je le malo Slovencev izdalo pisna dela in še ta so bila po vsebini v veliki meri samo verska. Omembe vredni avtorji tega obdobja so **Tomaž Hren** (**Evangelia inu listuvi**, 1612), **Matija Kastelec** (**Nebeški cilj**, 1684), **Janez Svetokriški** (**Sveti priročnik**, 1691) in **Franc Miha Paglovec** (**Zvesti tovarš**, 1742).

Evangelij in pisma Tomaža Hrena (levo), ki je eden redkih primerov protireformacijskega pisanja na Slovenskem, in stran iz Škofjeloškega pasijona Lovrenca Marusiča (desno).

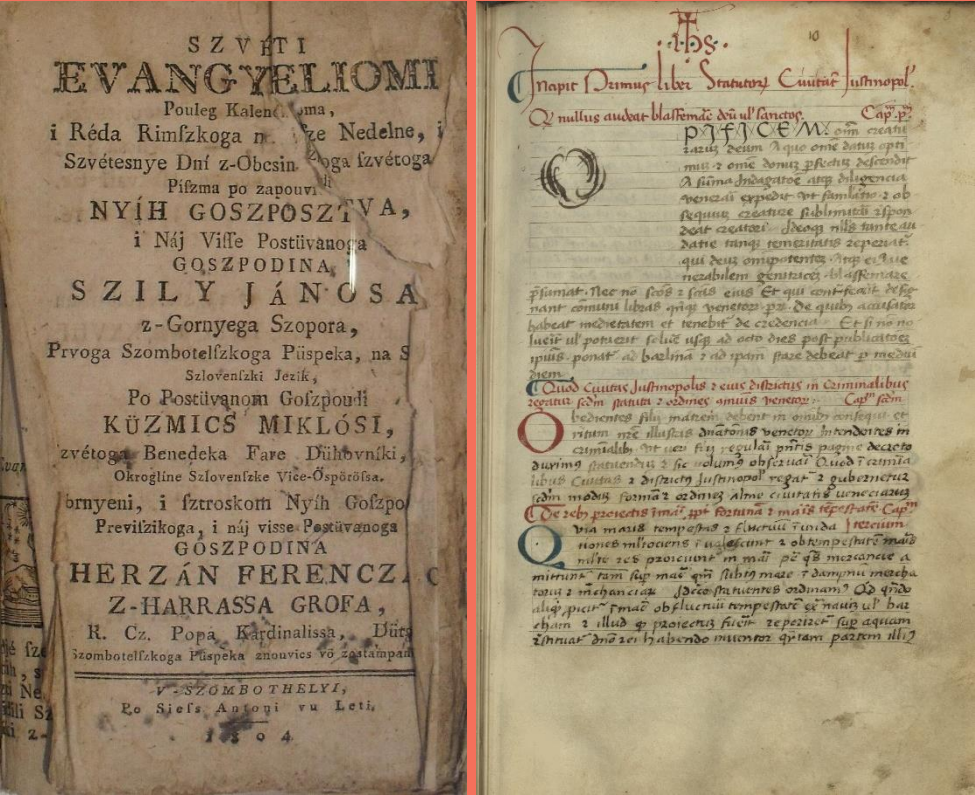
BAROK NA SLOVENSKEM IN NJEGOV VPLIV NA KNJIŽNO KULTURO

V 17. in 18. stoletju je tiskanje knjig skoraj popolnoma zamrlo. Vzrokov je več, eden izmed poglavitnih pa je zagotovo zatrtje protestantizma.

Pisna kultura je še vedno obstajala, a se je produkcija v primerjavi s protestantsko dobo zmanjšala. Kljub temu so v tem obdobju nastali pomembni mejniki in spomeniki slovenske književnosti. **Škofjeloški pasijon** (latinsko Processio locopolitana) je dramsko besedilo, ki ga je okrog leta 1715, z nadaljnjimi popravki do 1727, po predlogah starejših slovenskih pasijonskih procesij napisal loški kapucin, **pater Lovrenc Marusič** oziroma **oče Romuald iz Štandreža**. Škofjeloški pasijon je najstarejše ohranjeno dramsko delo v slovenščini in najstarejša ohranjena evropska režijska knjiga, edina iz baročnega obdobja.

Od sredine 18. do sredine 19. stoletja so se uveljavljale **pokrajinske različice knjižnega jezika**. To pomeni, da ni bilo le enega knjižnega jezika, kot je danes, ampak kar trije: kranjski, koroški in štajerski. Vzrok razcepljenosti knjižnega jezika je bila predvsem **upravna razdeljenost slovenskih dežel** v okviru habsburške monarhije na tri večje pokrajine: Kranjsko, Koroško in Štajersko. Popolnoma samosvoje se je razvijal **prekmurski knjižni jezik**, saj je bilo Prekmurje del ogrskega kraljestva.

17. in 18. stoletje velja za obdobje zatišja slovenske pisne in knjižne kulture. Posamezna dela, kot sta Škofjeloški pasijon in **rokopis Adama Skalarja** iz leta 1643, so skupaj z nekaterimi še ohranjenimi manuskripti dokaz, da pisanje v slovenskem jeziku ni nikoli zares zamrlo, le poniknilo. Kljub temu si je treba priznati, da je bil dvesto let slovenski jezik potisnjen v ozadje in ni bil uporabljen za kaj več kot element utrjevanja katoliške protireformacije. Slovenščina in znanost sta bili v tem obdobju nepovezani. **Pridigarji so dolgo prevladovali kot edini zares vidni pisci v slovenščini**. Lahko si predstavljamo, kakšen šok je moral povzročiti izid Pohlinove Kranjske gramatike za ustaljeni red.

Od 16. stoletja naprej beležimo tudi razvoj prekmurskega knjižnega jezika (levo). Prekmurje v nasprotju z ostalimi slovenskimi zgodovinskimi deželami ni spadalo pod habsburške dedne dežele, temveč je bilo del ogrskega kraljestva. V ostalih predelih Slovenije je prevladovala nemščina, v Prekmurju pa se je razvil jezik z vplivi madžarščine. Naslovnica Szvétih evangyeliomov (avtor Miklós Küzmič).

Poseben razvoj je poleg prekmurščine doživela tudi slovenščina v posameznih predelih Primorske (desno). Še posebej mesta Piran, Izola in Koper, ki so vse do leta 1799 spadala pod Beneško republiko, so prevzela poznolatinske in italijanske besede ter jih poslovenila. Na sliki stran iz koprskega statuta iz leta 1427.

POHLINOVA KRANJSKA GRAMATIKA IN ZAČETEK SLOVENSKEGA PREPORODA

Leta 1768 je **Marko Pohlin**, duhovnik in jezikoslovec, izdal **Kraynsko grammatiko**. V tem delu odklanja nemščino, zavedajoč se nevarnosti germanizacije, poudarja vrednost slovenščine ter zahteva, da jo učijo v šolah kot enakovredno drugim jezikom in jo uvajajo na vsa kulturna področja. Dodal je več misli o teoriji pesništva.

Danes štejemo **Kraynsko grammatiko** kot začetek slovenskega narodnega preporoda.

Marko Pohlin je v nemško pisani slovnici obravnaval **osrednji knjižni jezik**. **Ožbalt Gutsman** je v nemško pisani slovnici obravnaval **koroško različico** knjižnega jezika, **Jurij Zelenko** pa v dvojezično pisani slovnici **štajersko različico**. Konec 18. stoletja so začela izhajati tudi druga strokovna dela – **Kuharske bukve** in **Babištvo ali porodničarski vuk za babice Valentina Vodnika**, s prevajanjem patentov pa se je razvijalo slovensko strokovno upravno in pravno izrazje. Preprostejši slovenski bralec pa je se v tem obdobju srečal s prvimi publicističnimi besedili.

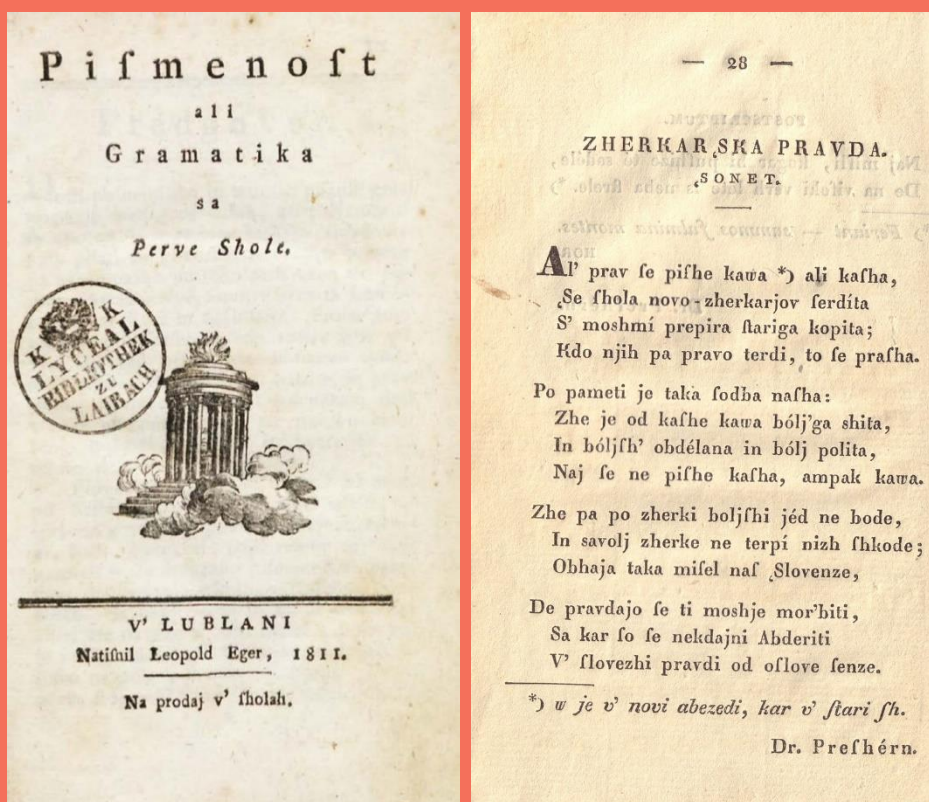
Vodnik je izdajal almanaha **Velika pratika** in **Mala pratik** ter časopis **Ljubljanske novice**.

V obdobje razsvetljenstva sega tudi začetek posvetnega pesništva z almanahom **Pisanice od lepeh umetnost Janeza Damascena Deva** in posvetne dramatike s komedijama **Županova Micka** in **Ta veseli dan ali Matiček se ženi Antona Tomaža Linharta**.

KOLIKO VESTE O SLOVENSKI ABECEDNI VOJNI IN POENOTENJU SLOVENSKEGA JEZIKA?

SLOVENŠČINA V OBDOBJU FRANCOSKIH VOJN

Zgodnje 19. stoletje velja za obdobje poglobljenega razmišljanja o slovenskem jeziku. Svoje delo je nadaljeval **Valentin Vodnik**, ki ni bil le pesnik in urednik, ampak tudi slovnicař, ki je kmalu postal najpomembnejši člen slovenskega preporoda v francoskem obdobju. Francozi sicer o Slovencih niso imeli najlepšega mnenja niti jih preprosti Slovenci niso najbolj sprejeli, a to ne pomeni, da se ni v nekaterih delih **Ilirskih provinc** status slovenščine spreminjal. Pojavljati se je začela na vojaških letakih in v uradnih razglasih, v pripravi pa je bil celo slovensko-francosko-nemški časopis **Télégraphe Officiel**. V obdobju Ilirskih provinc je bila **slovenščina prvič priznana kot uradni jezik** in je postala **učni jezik v šolah**, zato je bilo treba pripraviti učbenike v slovenščini. Valentin Vodnik je tako leta **1811** izdal prvo slovnico, napisano v slovenskem jeziku. Že tri leta prej, 1808 pa je **Jernej Kopitar** izdal delo **Slovnica slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem**. V njej je zahteval enoten knjižni jezik za vse Slovence, pozival pa je tudi k reformi pisave – vsak glas svojo črko.

Pismenost ali gramatika za prve šole Valentina Vodnika iz leta 1811 (levo). Obdobje francoske revolucije in napoleonskih vojn je omogočilo množičen preporod slovenske misli. Nastajati so začela filološka semena raziskovanja slovenščine, ki so kasneje pridobila narodotvoren pridih.

Slovenska abecedna vojna ali črkarska pravda je z današnjega vidika sicer komična, v 19. stoletju pa je pomenila enega večjih problemov pri poenotenju slovenščine. Tudi France Prešeren se je vrgel v boj in v sonetu razglasil svoje stališče (desno).

SLOVENŠČINA V BIDERMAJERJU TER POENOTENJE PISAVE IN JEZIKA

Najvidnejša epizoda, ki je spremljala razvoj slovenskega jezika v 19. stoletju, je bila vojna za ustalitev nove slovenske pisave. **Slovenska abecedna vojna** ali **črkarska pravda** je bila črkopisna, jezikoslovna in kulturno-literarna polemika, ki je potekala od leta 1831 do leta 1833. To je bil boj med dvema strujama, ki sta v začetku 19. stoletja zagovarjali vsaka svojo pisavo. Potekal je med zagovorniki in nasprotniki **metelčice**, nove pisave, s katero je poskusil **Franc Metelko** nadomestiti do tedaj veljavno **bohoričico**.

Potrebo po novi pisavi so uvideli tudi **Marko Pohlin**, **Ožbalt Gutsman** in **Valentin Vodnik**, najmočneje pa jo je poudaril prav **Jernej Kopitar** v svoji slovnici leta 1809, kjer je terjal za Slovence in Slovane sploh popoln in razumen črkopis, ki bi 20 črkam latinice dodal še 9 novih. Nanj se je po **Petru Dajniku**, ki je leta 1824 predložil svoj črkopis, oprl **Franc Metelko** s svojo slovnico. V njej je latinico dopolnil s cirilskimi črkami tako, da bi vsak glas imel svoj posebni znak.

Tako sta nastali dve novi pisavi, **metelčica (Franc Metelko)** in **dajničica (Peter Dajnko)**. Metelčico je, čeprav z njo nezadovoljen, zagovarjal tudi Jernej Kopitar. Boj zoper njo se je začel leta 1831, potem ko je Metelko izdal slovnico v novi šolski izdaji. Kmalu zatem sta se v boj proti njej vmešala še **France Prešeren** in **Matija Čop**. Čop je zastopal stališče, naj slovenski črkopis upošteva splošne značilnosti

slovenskega jezika in ne samo posebnosti enega narečja. To je s svojimi znanstveno utemeljenimi spisi tudi dosegel. **Metelčica je bila prepovedana**, vendar je še naprej ostala v uporabi, **dajnčica** je zapadla v pozabo, **bohoričico** pa je zamenjala **gajica**, latinična pisava, ki jo je razvil hrvaški jezikoslovec **Ljudevit Gaj**.

V sredini 19. stoletja se je **knjižna slovenščina poenotila**. Uvajala se je v šole in urade, kar je posledica političnih zahtev Slovencev v programu **Zedinjena Slovenija iz leta 1848**. Da bi bil knjižni jezik poenoten in bi ga lahko razumeli vsi, je bilo treba ustrezno **uskladiti pisavo, obliko besed in izreko**. Ravno v tem se skriva pomen slovenske abecedne vojne, ki je dosegla, da se je **spor metelčica-bohoričica-dajničica-gajica** naposled končal s poenotenjem slovenske pisave gajice. Eno prvih del v novi pisavi (gajici) so **Prešernove Poezije**, ki so izšle leta 1847. **Gajico (oziroma slovenico) uporabljamo še danes**.

KOLIKO VESTE O SLOVENŠČINI V POZNEM 19. IN 20. STOLETJU?

Sredi 70. let 19. stoletja se je poenotila še knjižna izreka. Pravila zanjo, ki se jih večinoma držimo še danes, je postavil **Stanislav Škrabec**. Prvi pravopis smo Slovenci dobili leta **1899**. Sestavil ga je literarni zgodovinar **Fran Levec**. Na začetku 20. stoletja je bil slovenski knjižni jezik že skoraj popolnoma določen in opisan, med drugo svetovno vojno pa je bil simbol upora. Po vojni je izšlo več slovníc in slovarjev. Kako sta identiteta in obstanek naroda tesno povezana z jezikom, se je pokazalo ob poskusih izrivanja slovenščine iz politične in celo šolske rabe ter smešenja pravice enakopravne uporabe jezikov vseh jugoslovanskih narodov. Slovenščina je v Jugoslaviji prevzela dokaj podrejen položaj in le zagnanost nekaterih slovenskih jezikoslovcev in politikov je preprečila, da bi ponovno zapadla v ozadje, kakor je v baroku.

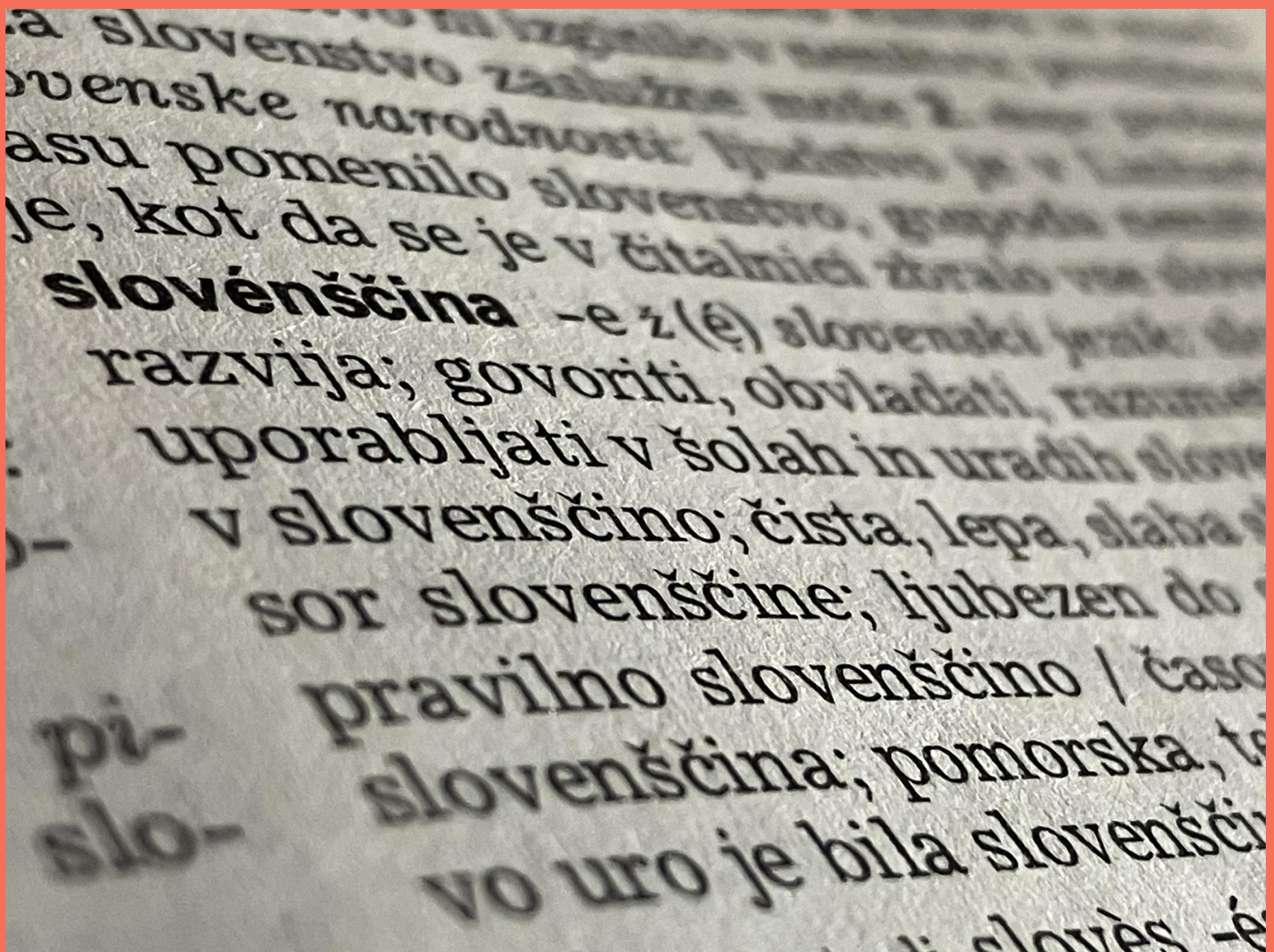

Med drugo svetovno vojno je okupator prepovedal uporabo slovenskega jezika ter ponemčil oziroma poitalijanil in pomadžaril slovenska zemljepisna in osebna imena. Slovenci so z uporabo slovenskega jezika in grafiti izkazali upor zoper raznarodovalno politiko.

Med najpomembnejšimi deli tega obdobja so **Slovenska slovnica** znanega jezikoslovca **Jožeta Toporišiča** (1976), **Slovar slovenskega knjižnega jezika** (prva izdaja v petih zvezkih 1970–1991) in **Slovenski pravopis** (2001). Seveda pa se slovenski jezik še danes nenehno razvija in spreminja, kar budno spremlja **Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU**. Z razpadom Jugoslavije in ustanovitvijo nove slovenske države se je status slovenščine spremenil. Danes je **državni jezik v Sloveniji in uradni jezik Republike Slovenije**, kot je zapisano v **11. členu Ustave Republike Slovenije**: »**Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.**« Besedišče slovenščine se spreminja in danes prevzema vedno več tujk, predvsem iz angleščine.

Kot samostojni jezik je slovenščina preživela številna turbulentna obdobja in ne le preživela, temveč zacvetela v slovenski državi. Kot govorci slovenščine je na naših plečih, da poskrbimo, da bosta razvoj in razcvet našega jezika uspevala še mnogo let.

KOLIKO VESTE O SLOVENŠČINI?

Slovenski jezik je eden izmed najpomembnejših gradnikov slovenske narodne identitete. Je vezivno tkivo med ljudmi in državo ter jezik ustanov, šolstva, prava, državne oblasti in vsakodnevne komunikacije. Slovenščina je slovanski jezik s svojimi posebnostmi in lastnostmi, ki jih drugi njej podobni jeziki nimajo. Skozi stoletja se je močno spremenila ter prevzela številne tuje besede in značilnosti. Koliko pa vi veste o značilnostih in zgodovini našega jezika?

Tematska razstava o značilnostih, posebnostih in zgodovini slovenskega jezika

Razstavo je pripravil in oblikoval David Vidmar Čeru.

 **KNJIŽNICA
VELENJE**